

РЕЦЕНЗИЯ

От доц. д-р Иван **Рашков** Кръстанов (СУ „Св. Климент Охридски” – Богословски факултет) относно представения дисертационен труд на свободен докторант **Паулина Иванова Тодорова**

на тема:

ДУШЕГРИЖИЕ И ПАСТИРСКА ПСИХОЛОГИЧНА ПОМОЩ В ДУХОВНО-НРАВСТВЕНОТО ФОРМИРАНЕ НА ЛИЧНОСТТА (БАЗИСНИ ПРИНЦИПИ, ПОДХОДИ, ФОРМИ НА РЕАЛИЗАЦИЯ)

за присъждане на образователната и научна степен **доктор** в област 2. Хуманитарни науки, професионално направление 2.4. Религия и Теология (Практическо богословие - **Пастирска психология**).

Предложеният от кандидата основен труд е в обем от **401** страници и включва: **Предговор, Въведение, Четири** глави с подточки, **Заклучение, Приложения** (и Анкета по изследователски проблем: „*Себеразкриване в диалог и разговор*”), **Използвана литература**. Авторът прилага и **Декларация** за авторство на своето съчинение. Приложени са и **пет** публикации по темата на дисертацията.

В **Предговора** (с. 5-8) дисертантът обосновава *избора и актуалността* на темата със *съществуващата в наши дни всеобхватна и дълбока криза на духа, както и в обстоятелството, че Църквата Христова никога не може да остане равнодушна към конкретната съдба на човека*. Душегрижието като научна дисциплина в състава на Пастирската психология *има интердисциплинарен характер*. Правилно са посочени и дефинирани различните негови измерения и аспекти: *богословски, психологичен, феноменологичен и еклезиологичен*. Специалните грижи и помощ за човешката душа като душегрижие не са елементарен вид *терапия*, както се отбелязва в дисертационния труд. Става въпрос за най-важната и вярна насока по пътя към духовно-нравственото усъвършенстване, която в

сотериологичен план, като живот в Христос, е пътят на спасението в Царството и на живот в бъдещия век.

Във **Въведението** (с. 9-45) много подробно и сполучливо е посочено *̀позиционирането на пастирската психология и душегрижието в научната парадигма на съвременното богословие: интердисциплинарни граници и евристичен потенциал`*. Очертани са обекта, предмета задачите и основната цел, както и общопсихологичните, интердисциплинарни и пастирско-богословски методи на дисертационната проблематика. Точно и конкретно са дефинирани *̀фундаменталните различия между понятийно-терминологичния апарат на емпирично-експерименталната психология и пастирската психология и душегрижието`*. Във връзка с темата на дисертацията са прощудирани и цитирани огромен брой основни извори и изследвания на западни, руски, гръцки, сръбски и български автори. Авторът коректно отбелязва, че *̀при ползването на изворите, изследванията и литературата в дисертацията с предимство се акцентира върху научните разработки, теории и практика на Църквите от Православния Изток, защото в англосаксонския и западноевропейския клон от тази проблематика е изграден върху католически или протестански духовен опит и църковни практики`*.

Още в началото е дадена една по-широка дефиниция на душегрижието като дял от Практическото богословие, което се свързва с пастирско-психологичната помощ и подкрепа, както в общата мисия на Църквата за света и човека – в богослужебен и литургичен живот, в св.тайнства, в проповед и катехизичната дейност, – така и в индивидуалната практика на свещенослужителя и на специалиста-богослов.

В **Първа глава** (с.46-116) - *Православни методологични начала на душегрижието и психологичната помощ, т.1.1.* - са посочени *библейските и светоотечески основания на душегрижието и психологичната помощ* (с.46-77). Такива авторът открива в Свещената история на богоизбрания Израил в Стария Завет и по-точно в отношението на Яхве като единствен Бог и Наставник на Своя народ, който Той покровителства и наставлява, и на който известява волята Си. Правилно е определена и ролята на Синайското законодателство, според което Божията воля, като промислително действие и

форма на душегрижие в народопсихологичен план, става свещено средоточие на целия религиозно-нравствен и обществен живот на Израил и мярка за всички негови действия. *Старият Завет* - обобщава авторът - *трябва да подготви човечеството да приеме обещания Месия като Изкупител и Спасител на целия човешки род*. Тези библейски богооткровени истини са разтълкувани от светите отци и са положени в основите на православната антропология, *като методология и основоположни принципи за теорията и практиката на пастирската психология и душегрижието*. Основателно и сполучливо са разгледани и ключовите категории *личност* и *духовност* в методологията на пастирската психология и душегрижието, както и религиозно-нравствената *сотериологична проекция* на пастирско-психологичната помощ и ръководство.

Във **Втора глава** (с.12-181) подробно са разгледани ролята и значението на *Св.тайнства и богослужебния живот на Църквата като принципна основа на пастирското душегрижие в антропологично-психологичен дискурс*. В тази връзка дисертантът правилно отбелязва, че *Църквата винаги е притежавала благодатни средства за избавление, лечение, помощ и утеха на боледуващата, страдаща и търсеща спасение човешка душа. Това са св. тайнства, в частност **Евхаристията** и **Изповедта**, а също така **проповедта**, **постът**, както и многото други дейности в нейния богослужебен живот и социална мисия*. Подчертана е и ролята на свещенослужителя като съработник Божи в тази *терапия на благодатта*. *Чрез св. тайнства свещенослужителят има възможност в пастирска мистагогия и душегрижие благодатно да приобщава вярващите ...в тайнството на богообщението и делото на спасението*. Разяснен е и смисълът на *покаянието* като неразделна част от *изповедта*.

Съществено и важно място е отделено на евангелския разказ *Пътят към Емаус* (Лука 24:13-32) – **т.2.2**. Чрез библейска екзегеза авторът посочва в този разказ *евангелския първообраз на душегрижие и психологично придружаване*. От него убедително е изведена и трисъставната структура на антропологично-керигматичната катехизация („*Бог – вероучителна истина – човек*”), която *обеднява в органично единство библейската и вероучителната истина за Бога във вярност към Бога и вярност към човека*.

В Трета глава (с. 182-273) - *Душегрижието в отношение към теорията и практиката на духовно ориентирания диалог, психологичната консултация и помощ* - селективно са разгледани религиозно-философските теоретични основи на екзистенциалния диалог, положени от редица водещи мислители на ХХ век. Акцентът е поставен върху концепцията, че *Бог е вечното „Ти” за човека*. Направена е сполучлива характеристика на диалогичните функции на свещенослужителя и специалиста-богослов в областта на душегрижието. Авторът посочва трите фундаментални жизнени позиции на духовно ориентирания диалог: а) *„съществуване (existenz)”*, б) *съвместно диалогично съществуване, „съ-съществуване (ko-existenz)”* и в) *„съществуване за другия (pro-existenz)”*. Определени са формите на сътрудничество и взаимодействие на психологичната консултация, помощ и събеседване. Посочена е спецификата на *душегрижието като форма на психологично консултиране*. Сполучливо е очертана разликата между душегрижието и обикновената психологична консултация. Така авторът стига до верния извод, че *основното при душегрижието е постоянното присъствие на божественото измерение, предстоенето пред Бога*, а *смисълът на психологичната консултация и помощ е да се съхрани човешката неповторимост и да се помогне на човека да осъзнае в съответствие с Божия Промисъл своето предназначение и място в света*.

В Четвърта глава (с. 273-310), озаглавена *Душегрижие и психологична помощ в дейността на свещенослужителя и психотерапевта: професионална специфика и области на компетентност, комплементарност и взаимодействие*, подробно са разгледани специфичните *различия и аналози* между душегрижието, пастирско-психологичната помощ и психотерапията. Посочена е конкретната и основна задача на свещеника: *„да поучава вярващите във вяра и благочестие”*. Задачата на психотерапевта е да открие *психотравматизиращата причина и патологиите в човешката психика*. Като обобщаващ извод, авторът привежда мисълта на Виктор Франкъл: *„Целта на психотерапията е изцеляване на душата, а целта на религията е спасението на човешката душа”*.

Заключението *определено* не отговаря на утвърдените критерии като структурна част, в която трябва да бъдат посочени постигнатите

резултати от изследването, като изводи и приноси! До известна степен крайните изводи от изследването са посочени в дадената след **Заключението** *`Авторска справка (самооценка) на приносните моменти в дисертацията`*, в която са посочени 8 такива!!! Препоръчително е авторът да бъде малко по-скромен и да ги сведе до 3-4.

Въведението е много дълго – 35 с.! Много от мислите в него могат да бъдат включени в някоя от отделните глави на дисертацията.

Дисертацията е написана на много висок стил, с много специфични термини. На много от тях не е ясно значението, макар и в контекста на конкретно изречение или съответния абзац. Би било добре значението им да бъде обяснено в критичния апарат, под черта.

Авторът е ползвал значителен брой немско-езична литература по темата на дисертацията. Характерна черта в научната литература на немски език са дългите изречения. И тук, в представеното съчинение, на много места се срещат такива дълги изречения (с. 5,11,13,14,15,17,36,38,40 и др.). Нещо, което не се препоръчва в един дисертационен труд! На много от тях авторът би могъл да предаде съдържанието им в резюме, като запази основната мисъл.

На много места в критичния апарат под черта има неточно цитиране на ползваната литература! В редица бележки от типа *`Сравни`* и *`Виж`* дисертантът привежда автори и съчинения, място и година на издаване, без да посочва конкретните страници, които дават допълнителна или по-подробна информация по определен въпрос или проблем (Бележки под черта на с.182, 185, 192, 218, 224, 227, 234, 239, 241, 242-244, 247 и др.места).

Неправилно (по различен начин) са цитирани **PG** и **PL** – с. 264 и др.

Много нови изречения и абзаци започват с цитати! Това също не се препоръчва в една научна разработка.

Авторефератът е много дълъг! В него са включени разсъждения, на които мястото им е в основното съдържание на дисертацията.

За по-голяма прегледност и естетика на текста, би било добре библейските текстове и други цитати да се поставят в `курсив` (**Italic**).

ЗАКЛЮЧИТЕЛНА ОЦЕНКА

Винаги в рецензии и становища подчертавам, че няма нищо съвършено на този свят! Независимо от посочените забележки и пропуски, от които авторът, надявам се, ще си вземе поука в по-нататъшната му научно-изследователска работа, ако продължи да се занимава с такава, той притежава научен потенциал, усърдие и дисциплинираност. Дисертационният труд на *Паулина Тодорова* има своите достойнства и попълва една ниша в богословската пастирска наука.

Подкрепям и си позволявам да препоръчам на уважаемите членове на Научното жури да присъдят на *Паулина Иванова Тодорова* образователната и научна степен `доктор` по професионално направление 2.4. `Религия и теология` (**Пастирска психология**).

София, 17 август 2015 г.

Доц. д-р Иван **РАШКОВ**

/...../